

מסגרות לא מפוקחות לגיל הרך - אינדיקטורים לאיכות המסגרות וכלים להערכת התפתחות הילד

סיכום ותובנות מתהליך למידה

רקע כללי

האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים¹ הובילה לבקשת קרן יד הנדיב תהליך למידה ושיח בנושא הערכה ומדידה במסגרות הלא מפוקחות לגיל הרך בישראל, עבור ילדים מגיל לידה עד שלוש.

במסמך זה מסגרות לא מפוקחות מוגדרות כמסגרות משפחתיות ואחרות שבהן עד שבעה ילדים, או כמסגרות שבהן יותר משבעה ילדים, אך בפועל אינן מפוקחות משום שהן בתהליך רישוי, או שאינן מעוניינות בפיקוח (ובכך פועלות בניגוד לחוק).² חלק מהילדים השוהים במסגרות אלה מגיעים מאוכלוסיות מוחלשות, ולכן יש חשיבות רבה לבחינת איכות המסגרות ולהבטחת קיומם של תנאים, ולו בסיסיים, להתפתחות מיטבית של הילדים.

המטרות המרכזיות של תהליך הלמידה היו:

1. סקירה של אינדיקטורים קיימים להערכת איכות המסגרות החינוכיות לגיל הרך, ובחינת ההתאמה של אינדיקטורים אלה למסגרות לא מפוקחות בישראל.
2. בחינת התאמתם של כלים להערכת התפתחות הילד לשימוש במסגרות אלה.
3. יצירת קהילת ידע בתחומים אלה וקידום שיח בנושא.

תהליך הלמידה כלל כמה רכיבים עיקריים:

1. סקירה של ספרות אקדמית ושל ספרות מקצועית ממאגרי מידע אינטרנטיים.
2. חילוץ ידע משיחות עם מומחים בישראל מתחומים שונים הקשורים לחינוך בגיל הרך (חוקרים באקדמיה, נציגי משרד החינוך, משרד הבריאות, רשויות מקומיות, עמותות, חברות פרטיות, מדריכות וגננות לשעבר).
3. שני מפגשי שיח עם מומחים, שעסקו באינדיקטורים לאיכות המסגרות ובכלים למעקב אחר התפתחות הילדים (ראו [סיכום מפגש 1](#) ו-[סיכום מפגש 2](#)).
4. [סקר](#) מקדים שנערך לקראת מפגשי שיח המומחים. הסקר הופץ בקרב המשתתפים, והם התבקשו לדרג 12 אינדיקטורים הרלוונטיים להקשר הישראלי, לפי מידת חשיבותם עבור מסגרות לגיל הרך.

רקע מחקרי קצר

מחקרים עדכניים בתחומי החינוך, מדעי המוח, מדעי הבריאות, פסיכולוגיה וכלכלה מדגישים עד כמה משפיעות שנות החיים הראשונות על התפתחות המוח והיכולות העתידיות של הילד. חינוך טיפול איכותי בגיל הרך משפר את השלומות (well-being) של הילדים בהווה, מפחית סיכונים עתידיים ומגביר את הסיכויים להתפתחות תקינה ולהצלחה בחיים הבוגרים.³

ההתפתחות המוקדמת מושפעת ישירות מהמאפיינים הפדגוגיים-תהליכיים (process quality) של הסביבה הלימודית, ובעקיפין ממאפייניה המבניים (structural quality). המאפיינים המבניים נחשבים הכרחיים, אך לא מספיקים, לטיפול איכותי של ההיבטים התהליכיים. עם המאפיינים המבניים נמנים: איכות ההכשרה והפיתוח המקצועי של צוותי המסגרות; איכות הניהול שלהם; יחס בין מספר הילדים ומספר המטפלות; גודל הקבוצה; שכר המטפלות; מעורבות הורים; שילוב ילדים עם צרכים מיוחדים; והתאמה לתרבות ולשפה של הילדים. עם המאפיינים התהליכיים נמנים: אינטראקציה בין הצוות החינוכי לילדים; היבטים חינוכיים-

1 תהליך הלמידה החל במסגרת "היוזמה לידע ולמחקר בחינוך". "היוזמה" סיימה את פעילותה בחודש נובמבר 2023, ופועלת כיום במתכונת חדשה באגף ליעוץ וקשרי ממשל באקדמיה הלאומית למדעים.

2 לסקירה מקיפה על התשתית הארגונית של מסגרות חינוכיות-טיפוליות מלידה עד גיל שלוש, ראו [בינט, 2024](#).

3 González-Sancho et al., 2023; NAYEC, 2020; NICHD, 2006; Phillips & Boyd, 2023

טיפוליים כגון פעילויות לימוד, משחק והעשרה.⁴

מחקרים מצאו קשר בין מאפיינים מבניים למאפיינים תהליכיים. לדוגמה, במסגרות שבהן היחס בין מספר המטפלים למספר הילדים נמוך יותר, נצפו מאפיינים תהליכיים איכותיים יותר. ככלל, ילדים שנהנו מטיפול באיכות גבוהה יותר הראו בעיות התנהגות פחותות יותר, יכולות חברתיות טובות יותר ויכולות קוגניטיביות ולשוניות גבוהות יותר.⁵

רוב המחקרים דיווחו על קשרים מובהקים סטטיסטית, במידה בינונית, בין חלק ממדדי איכות המסגרת לבין מדדי התפתחות של ילדים. קשר חזק יותר עולה ממסמך של ה-OECD, ולפיו לאיכות ההכשרה של הצוותים החינוכיים השפעה מכרעת על ההתפתחות ועל השלומות של הילדים במסגרת. עם זאת חלק מהמחקרים הצביעו על קשרים חלשים יותר, ומחקרים ניסויים שעשו מניפולציות על איכות התהליך, לא הצביעו תמיד על שינוי במדדי התפתחות של ילדים למרות שיפור במדדי האיכות.⁶

סייגים והערות מקדימות

- חשוב להדגיש כבר בשלב זה כי נקודת המוצא שלנו היא בראש ובראשונה טובת הילד. על פי ראייה כזו, לא צריך להיות הבדל מהותי בין סוגי המסגרות - "מפוקחות" או "לא מפוקחות" - בכל הנוגע להבטחת התנאים הבסיסיים הנדרשים לשלומות הילד ולהתפתחותו התקינה.
- מטרת המהלך הנוכחי היא לסקור אינדיקטורים וכלים קיימים, ולגבש תובנות בדבר התאמתם ודרכי הטמעתם במסגרות לא מפוקחות. פיתוח מסגרת של אינדיקטורים או של כלים חדשים וייעודיים למסגרות אלה (אם הוא נדרש) - מחייב תהליך פיתוח החורג ממסגרת המהלך הנוכחי.
- שימוש באינדיקטורים להערכה במסגרות לא מפוקחות מעורר שאלות ומורכבויות שיש לתת עליהן מענה, למשל: את מי ישמשו האינדיקטורים? מה יהיה התמריץ להשתמש בהם, ומי יהיו המעריכים? מה יעשה אם ימצא שהמסגרת איננה ראויה לשהות ילדים? על מי חלה חובת הדיווח, ולמי מדווחים? סוגיות עקרוניות אלה חורגות מגדר הדיון הנוכחי ומחייבות העמקה בנפרד.
- למול ההכרה בצורך להעריך איכות מסגרות, יש לתת ביטוי גם לקולות אחרים. כמה מומחים שהשתתפו בראיונות ובמפגשי השיחה, יצאו נגד עיסוק היתר במדידה ובהערכה. לגישתם, יש לעסוק בראש ובראשונה ביצירת תנאים מיטביים לילדים במסגרות, ולקיים בעניין זה שיח איכותני, ולא רק כמותי-מדיד.

Burchinal, 2018	4
NICHHD, 2006	5
OECD, 2022	6

א. אינדיקטורים להערכת איכות המסגרות לגיל הרך

מערכות אינדיקטורים מרכזיות

מודלים מרכזיים להערכת איכותן של מסגרות חינוכיות-טיפוליות לגיל הרך מתייחסים אומנם להיבטים מבניים ופיזיים של המסגרות, אך הדגש העיקרי שלהם הוא על מערכות היחסים בהן, ובייחוד על איכות האינטראקציות בין המחנכות-מטפלות לבין הילדים. מודלים אלה נשענים על תאוריות שונות, ובהן התפיסה החברתית-אקולוגית של ברונפנברנר ומוריס, תאוריית ההתקשרות של בולבי ואינסוורת והגישות ללמידה והתפתחות של פיאז'ה וויגוצקי.⁷

במדינת ישראל פורסם ב־2009 [מסמך](#) הסטנדרטים של משרד התמ"ת, שהגדיר שישה תקנים מרכזיים להערכת איכות המסגרות: הסביבה הפיזית; הצוות החינוכי-טיפולי; גודל הקבוצה והיחס בין מספר המטפלות ומספר הילדים; איכות העבודה החינוכית-טיפולית; ניהול בטיחות וארגון; וניהול בריאות. תקנים אלה משמשים בסיס לפיקוח ולהדרכה במסגרות השונות.

מדינות ברחבי העולם פיתחו מערכות תקנים ואינדיקטורים להערכת איכותן של מסגרות לגיל הרך. בארצות הברית, למשל, פיתח ארגון NAEYC שישה תקנים לאומיים הנוגעים בהיבטים אלה: התפתחות הילד, שותפויות עם המשפחות, תיעוד והערכה, שיטות ההוראה, תוכנית הלימודים ומקצועיות המטפלת-מחנכת. באוסטרליה מסגרת האיכות הלאומית (NQF) נדרשת לשבעה תחומי איכות. גם בנורווגיה ההתייחסות היא לשבעה היבטים, ובהם נוכחות הגברים בצוות וגיוון הצוות.⁸

מערכי האינדיקטורים הנפוצים להערכת האיכות של מסגרות לגיל הרך, לרבות בישראל, הם:

Classroom Assessment Scoring System ([CLASS](#))

Early Childhood Environment Rating Scale ([ECERS](#))

Infant Toddler Environment Rating Scale ([ITERS](#))

Family Child Care Environment Rating Scale ([FCCERS](#)) (מערך זה מצוי בתהליך של תרגום והתאמה לתינוקות ולפעוטות במסגרות ביתיות).

להרחבה באשר למערכות אינדיקטורים בישראל ובעולם ראו את [נייר הרקע הראשון](#) בנושא. כפי שאפשר ללמוד מהסקירה, למרות ההבדלים בין המדינות יש נושאים המשותפים למערכות האינדיקטורים השונות, ובהם התייחסות להיבטים מבניים ופיזיים של המסגרות; איכות האינטראקציות בין המטפלים לילדים; חשיבות ההכשרה והפיתוח המקצועי של הצוות; ושיתוף פעולה עם משפחות וקהילות.

מערכות אינדיקטורים - דגשים מרכזיים שעלו מתהליך הלמידה

להלן יוצגו הדגשים המרכזיים שעלו מסקירת הספרות, ממהלך חילוץ הידע הפרטני ומשיח המומחים. לצד תובנות כלליות, דגשים אלה כוללים את האינדיקטורים ואת תתי-האינדיקטורים שנדונו במפגש השית. תהליך בחירת האינדיקטורים הסתמך על מערכות אינדיקטורים מרכזיות שעלו בסקירת הספרות, בהיוועצות עם חוקרים ועם אנשי שדה ו**בסקר מקדים** שנשלח למשתתפי המפגש לשם תיעודן האינדיקטורים.⁹ ואלו הם הדגשים:

7 שוחט ואח', 2021

8 Phillips & Boyd, 2023

9 הרשימה המלאה מופיעה [בנספח](#) למסמך זה.

1. תובנה מרכזית היא שאפשר וצריך להחיל את מערכי האינדיקטורים הקיימים גם על המסגרות הביתיות הלא מפוקחות, אך יש למקד, לפשט וצמצם את המדדים. דהיינו, אין צורך ליצור מערכת אינדיקטורים ייחודית עבור מסגרות לא מפוקחות, אלא להתאים להן מערכי אינדיקטורים רלוונטיים, בדומה לתהליך ההתאמה שנעשה בזמן כתיבת מסמך זה למערך [FCCERS](#).

2. הערכת המסגרות הביתיות על בסיס האינדיקטורים הקיימים דורשת גמישות והפעלת שיקול דעת, לצד התחשבות בהקשר התרבותי, הקהילתי והסביבתי ובאתגרים הייחודיים לכל מסגרת ומסגרת.

3. במפגשי המומחים הומלץ לתעדף במסגרות לא מפוקחות שלושה אינדיקטורים מרכזיים. נבחרו שאינדיקטורים בסיסיים (בטיחות, בריאות, היגיינה ותזונה) נשארו מחוץ לסקר ולדיון, בשל הסכמה שהם תנאי הכרחי לכל מסגרת חינוכית-טיפולית. לצד אלה נמצא שהאינדיקטורים החשובים ביותר הם אלו שעוסקים באיכות מערכות היחסים עם הפעוטות; בהכשרה ובידע מקצועי של המטפלת-מחנכת; ובזהותה המקצועית. נציג להלן פירוט של האינדיקטורים ותתי-האינדיקטורים שעלו כחשובים ביותר בשיח המומחים בנושא,¹⁰ וכן מהי רמת המינימום ההכרחי הנדרשת במסגרות לגיל הרך, כפי שעלה בדיון.¹¹

■ **יחסים - איכות האינטראקציות עם הפעוטות בדגש על הזדמנויות ללמידה באינדיקטור רחב זה צוינו כמה תתי-אינדיקטורים:**

□ היעדר פגיעה בילדים. המינימום המתחייב הוא הימנעות מפגיעה פיזית בילדים, מהשפלות ומהעלבות אישיות.

□ תגובתיות ויחס רגיש ומותאם לצורכי הילדים. המינימום המתחייב הוא זיהוי סימני מצוקה ותגובה בסיסית למצוקה.

□ הִכּוּונה ועידוד של משחק והתנסות עצמאית, לצד שותפות פעילה ומתווכת במשחקים משותפים עם הילדים. המינימום המתחייב הוא נוכחות פיזית של המטפלת-מחנכת ומתן אפשרות לשחק על ידה.

■ **זהות מקצועית ותפיסת תפקיד של מטפלת-מחנכת - באינדיקטור זה צוינו כחשובים ביותר תתי-האינדיקטורים האלה:**

□ המטפלת-מחנכת רואה עצמה חלק מהשדה של חינוך לגיל הרך ומשמשת דוברת בכל הנוגע לצרכים של הילדים, המשפחות והמקצוע. המינימום המתחייב הוא כי המטפלת-מחנכת תראה בעצמה גורם חשוב בהתפתחותם המיטבית של הילדים.

□ המטפלת-מחנכת מכירה ומקיימת נהלים אתיים ומקצועיים לחינוך בגיל הרך. המינימום המתחייב הוא ידיעה על אודות קיומן של נורמות אתיות והכרת תוכנן.

□ המטפלת-מחנכת משתתפת בלמידה מתמשכת ושיתופית ומתעדכנת לעיתים קרובות. המינימום המתחייב הוא רצון המטפלת-מחנכת לקבל הדרכה וידע מקצועי, ותפיסתה את עצמה כמחנכת ולא רק כמשגיחה.

■ **ידע בנוגע לטיפול-חינוך איכותי - כאן צוינו תתי-האינדיקטורים האלה:**

□ המטפלת-מחנכת מבינה כיצד ילדים מתפתחים ולומדים, ומשתמשת בידע זה כדי ליצור סביבה והזדמנויות למידה מותאמות לכל ילד וילד. המינימום המתחייב הוא היכרות בסיסית עם הרצף ההתפתחותי בגיל הרך; הבנה שזוהי תקופה קריטית בהתפתחות ובלמידה וכי למטפלת-מחנכת תפקיד חשוב בה; הבנת החשיבות שבסדר יום (קבוע או אישי בהתאם לגיל); היכרות עם תחומי פעילות שונים ועם תרומתם להתפתחות. תנאי מינימום נוסף הוא היעדר שימוש שגרתי במסכים במסגרת.

□ המטפלת-מחנכת מכירה בהיותו של כל ילד פרט ייחודי, וכן בהבדלים ההתפתחותיים בין

10 יש לשים לב שמערכות אינדיקטורים שונות עושות שימוש בטרמינולוגיה ובמושגים שונים לתיאור מדדים דומים במהותם, ולכן ייתכנו גם חפיפות בהגדרות. במסגרת תהליך הלמידה לא ניתן היה לעמוד על מלוא ההבחנות המושגיות.

11 ראו סיכום של מפגש 1, ובו הצעות ראשוניות שעלו במפגש השיח באשר לרמת המינימום ורמת המקסימום לכל תתי-אינדיקטור. כדי לקבוע רמות אלו במדויק נדרש דיון מקצועי פרטני שיתמקד בניסוח תתי-האינדיקטורים ורמותיהם ובדיקת תקפותם באמצעות תהליכי מחקר אמפיריים. דיון זה חורג ממסגרת זו.

הילדים. המינימום המתחייב הוא יכולת התבוננות בסיסית בילדים; היכרות עם הצרכים של כלל הילדים בכל הגילים; ומתן מענה גמיש לצרכים פרטניים.

4. כאמור, השימוש באינדיקטורים להערכה במסגרות לא מפוקחות מעורר שאלות ומורכבויות שידרשו מענה החורג מגדר הדיון הנוכחי. עם זאת נתאר להלן את האתגרים המרכזיים והמענים המתאימים כפי שעלו מתהליך הלמידה, חלקם כרוכים זה בזה:

■ **צורך בשינוי תפיסתי** - כדי להצליח להטמיע את השימוש באינדיקטורים להערכת איכות במסגרות הלא מפוקחות, נדרש תחילה שינוי בתפיסת המסגרת - לא עוד שירות שמרטפות, אלא מסגרת שנועדה לתרום להתפתחות הילד. השינוי התפיסתי צריך להתחולל בראש ובראשונה אצל המטפלת מחנכת; עליה לראות את עצמה כמי שאחראית במידה רבה לטיפוח הילדים ולפיתוח כישוריהם הקוגניטיביים, החברתיים והרגשיים. גיבוש זהות מקצועית של מטפלת מחנכת יתרום להערכה שלה מצד ההורים, ועשוי לסייע בצמצום הפערים בין השפעות הבית להשפעת המסגרת החינוכית. יש לזכור ששינוי בתפיסת התפקיד בקרב המחנכות מטפלות כרוך בשינוי תפיסתי דומה בחברה הישראלית.

■ **פיתוח מקצועי והכשרה של המחנכות מטפלות ושל הגורמים המלווים** - השינוי התפיסתי לעיל לא יתרחש ללא שיפור ניכר בהכשרת המחנכות מטפלות, ובכלל זה הקניית ידע התפתחותי וידע פדגוגי. ההכשרה צריכה להיות מגוונת בהיקפה, באופניה ובמסגרות שבהן היא ניתנת, ולהציע, לדוגמה, ליווי בתוך המשפחתון, סדנאות והרצאות במרכזים קהילתיים, יצירת פורומים ברשתות חברתיות, השתלמויות ממושכות לקהילת המטפלות ברשות המקומית, ליווי ותמיכה במסלול הסמכה במוסדות אקדמיים.¹² הכשרה מתאימה יש להעניק גם לצוותי ההדרכה והליווי של המטפלות, כדי שיוכלו לתווך את חשיבות האינדיקטורים, להגמיש אותם בהתאם לצרכים ולאתגרים ספציפיים ולהקל את הטמעתם במסגרות.

■ **הצורך לעורר אמון ולעודד רצון להתפתח** - מתהליך הלמידה עלה כי פעמים רבות המטפלות במסגרות הלא מפוקחות מגלות חשדנות, ואף חוסר מוטיבציה לשתף פעולה עם גורמים חיצוניים המייצגים את הרשות או את מערכות פיקוח ("מה יצא לי מזה?" "זה עלול לסבך אותי" וכיו"ב). לפיכך תנאי מקדים לתהליכים השינוי הוא התייחסות נרחבת לתהליך יצירת הקשר ובניית האמון עם המטפלות. מדריכות מקצועיות יכולות לתווך למטפלות את הצורך ואת התועלת בבחינת האינדיקטורים במסגרת שבניהולן. גם הפיתוח המקצועי, שצוין בסעיף הקודם, עשוי לתרום להפגת החשדנות ולהגברת המוטיבציה, בעיקר אם יקנה למחנכות מטפלות תחושת שייכות לקהילת ידע לומדת ותומכת, מקומית או ארצית. היבט אחר שעשוי לסייע הוא דאגה לשלומות של המטפלות במסגרות הלא מפוקחות, שכן מחקרים מעידים על שביעות רצון נמוכה בקרב מטפלות בישראל בהשוואה למדינות אחרות באירופה. נדרש אפוא לטפל ברווחתה של המטפלת מחנכת ולתת מענה לצרכיה הרגשיים-חברתיים, ולא רק לאלו המקצועיים.¹³

■ **תיאום מערכתי בין הגורמים השונים** - גורמים רבים הם בעלי עניין בליווי של מסגרות טיפול בגיל הרך, בפיתוחן ובפיקוח עליהן. בעניין זה נראה שיש תפקיד חשוב לרשות המקומית, אשר יכולה לשמש גורם מתכלל ומתאם בין כל גורמי המקצוע העוסקים בגיל הרך, למשל שיתוף פעולה עם עמותות, מכללות ואוניברסיטאות לליווי אינטנסיבי של המסגרות. הרשות המקומית יכולה גם לספק מערך תמיכה והדרכה למסגרות הלא מפוקחות, ולקדם תוכניות התערבות המותאמות לצרכים המקומיים. זאת ועוד, לרשות המקומית תפקיד חשוב בהנגשת מידע להורים ובתיווך הצורך באינדיקטורים כמקור מידע המגדיר ציפיות ממסגרות הטיפול של ילדיהם.

12 יש יוזמות מרובות לפיתוח חומרי עזר עבור מחנכות מטפלות לגיל הרך, לדוגמה, מש"י של מכללת אורנים (קישור).
OECD, 2024 13

5. סוגיות אתיות - סוגיות אתיות מלוות כל תהליך הערכה שיש בו סיכון גבוה (high stakes). כניסתם של תהליכי מדידה והערכה לתוך מסגרות חינוכיות נעשית מורכבת עוד יותר כאשר מדובר בגיל הרך ובאוכלוסיית יעד של מטפלות שאינן בעלות הכשרה חינוכית-טיפולית מקצועית. במקרה זה עולות שאלות הנוגעות לשמירה על סודיות ועל פרטיות המידע על כל ילד: כיצד מוודאים שמידע הנאסף על הילדים ישמש רק גורמים מקצועיים המוסמכים לעבוד עם הילדים ועם משפחתם? סוגיות אתיות נוספות נוגעות לאיכות תהליכי הערכה (תקפות ומהימנות). ההתמודדות עם סוגיות אתיות בשימוש באינדיקטורים היא אתגר שדורש התייחסות הן ברמת המדינה הן ברמת הרשות המקומית. במפגשים אכן עלה הצורך לקדם אתי מוסכם שנוגע לסוגיות של הערכה ומדידה במסגרות הגיל הרך.¹⁴

ב. כלים למדידת איכות התפתחות הילד

מעקב אחר התפתחות במסגרות חינוכיות בגילים צעירים יכול לתרום לזיהוי מוקדם של קשיים, פערים ועיכובים התפתחותיים, ולהביא לתמיכה מתאימה. הגורמים האחראים והמלווים ברשות המקומית או במשרד החינוך יכולים להשתמש בנתונים הנאספים מתהליכי תיעוד כדי לגייס משאבים נוספים. אפשר להשתמש במידע הנאסף גם לצורך בניית תוכניות התערבות המותאמות אישית לילדים.

מסגרות לגיל הרך משתמשות בכלים פורמליים ובלתי פורמליים למעקב אחר התפתחות הילד. דוגמאות לכלים בלתי פורמליים: תצפיות של מחנכות-מטפלות על הילדים במהלך פעילויות יומיומיות ומשחק חופשי; שיחות ואינטראקציות ספונטניות עם הילדים; תיעוד של התפתחות הילד ביומן שמנהלות המטפלות; איסוף דוגמאות עבודה של ילדים; שיתוף הילדים בתהליכי התבוננות; ותיעוד חוויות הילדים ותהליכי הלמידה שלהם.

אנשי מקצוע מומחים מפתחים את הכלים הפורמליים ומעגנים את הפיתוח במחקר אמפירי ובבדיקות מתמשכות. להלן כלים מובילים שעלו בסקירה, וחלקם הוצגו גם במפגש מומחים. חלק מהכלים להלן פותחו ומשמשים לצורכי הדרכה או לצרכים אחרים, אך מספקים ידע התפתחותי שיכול לסייע גם במעקב אחר התפתחות הילד. נציין שקיימים כלים נוספים שאינם מוזכרים כאן.

- המדריך לניטור התפתחות הילד (GMCD)¹⁵
- Ages & Stages Questionnaires (ASQ-3)¹⁶
- מדדי התפתחות של NICHD¹⁷
- "הקוריקולום" של משרד החינוך בישראל¹⁸ (משמש לעבודת המדריכות)
- כלי תצפית דיגיטלי "מבטון"¹⁹ (פיתוח של "מבטים")
- הסולם ההתפתחותי הישראלי THIS²⁰
- מערכת דיגיטלית לוקס (LOOX)²¹
- המחונן של הדס גרונר ויעל דיין (כלי בפיתוח)
- פלטפורמת "מולטי פור אול"²²

לכל אחד מהכלים יתרונות ייחודיים: חלקם מתמקדים בתחומי התפתחות ספציפיים, אחרים נותנים תמונה כוללת של התפתחות הילד. להרחבה בנושא ראו את [נייר הרקע השני](#).

14 ראו, לדוגמה, הצעות לקוד אתי כפי שנוסחו בסמינר הקיבוצים, 2022; או הצעה מוקדמת יותר של ד"ר איריס צדוק, 1998.
 15 Ertem et al., 2006
 16 Ages & Stages Questionnaires, n.d.
 17 NICHD, 2006
 18 שוחט ואח', 2021
 19 גולדהירש ואח', 2016
 20 התפתחות הילד בישראל, ל"ת
 21 LOOX, n.d.
 22 Multi, n.d.

כלים למעקב אחרי התפתחות הילד - דגשים מרכזיים שעלו מתהליך הלמידה

- **כללי:** עדויות מחקריות רבות מצביעות על הזיקה בין איכות המסגרות לבין איכות ההתפתחות של הילדים השוהים בהן. נמצא כי אלו הגורמים העיקריים במסגרות המשפיעים על התפתחות הילד: התנהגות המטפלות; מספר הילדים במסגרת; היחס בין מספר המטפלות ומספר הילדים; רמת ההשכלה של המטפלת-מחנכת; ומספר השעות שהילדים שוהים במסגרת (בשבוע). במפגשים עלה חשש מהתמקדות יתר במדידה, במקום התמקדות בילד וביצירת תנאים מיטיבים להתפתחותו. להרחבה בנושאים אלה ראו סיכום של מפגש השיח השני.
- **הטמעת הכלים הקיימים:** אפשר, ואף רצוי, להשתמש במסגרות הקטנות הלא מפוקחות לא רק באינדיקטורים, אלא גם בכלים הקיימים להערכת התפתחות הילד (חלקם משלבים גם אינדיקטורים לאיכות המסגרת), כמובן תוך התאמתם לישראל. דוגמה לכלים כאלה: כלי המיפוי של טיפות חלב, ITERS-3, FCCERS-3, הקוריקולום, המחונן של הדס גרונר ויעל דיין וכן הכלים הדיגיטליים החדשים שהוזכרו לעיל.
- לצד הערכת ההתפתחות הפיזיולוגית, חשוב לעקוב גם אחר ההתפתחות הרגשית והחברתית. רכישת שפה והתפתחות קוגניטיבית נחשבות גם הן יעד חשוב ומנבא של התפתחות תקינה. הכלים המוזכרים לעיל כוללים ברובם את מכלול ההיבטים האלה.
- החלק החשוב בהטמעה הוא לשמור על גמישות בבחירת כלי ההערכה, ולהתאימו לאופי המסגרת, ליכולות של המטפלת-מחנכת ולצרכים ספציפיים של המסגרת, ולזכור כי פעמים רבות יש צורך ב"כוונון" תרבותי ובהנגשה שפתית של הכלים וההדרכות, בייחוד לשפה הערבית. גם כאשר הכלים תקפים ומהימנים, חשוב להתאים להקשרים מקומיים ולמצבים משתנים (כמו מגפה או מלחמה). בתהליך הלמידה עלה כי בימים אלה נעשים מאמצים להתאים את ה-FCCERS לשימוש בישראל, וכדאי לשקול לתמוך במאמצים אלו.
- **ליווי מקצועי והדרכה:** בהדרכה הניתנת למטפלות לגיל הרך חשוב להתייחס להערכה התפתחותית, בפרט כשיש חשד לעיכובים התפתחותיים. כדי לסייע בתהליך ההטמעה נדרשים ליווי והדרכה מקצועיים, הדרגתיות והתאמה לרמת הידע והמקצועיות של המטפלות. לפיכך יש חשיבות רבה בהכשרת מדריכות לתיווך הכלים, בהדרכת המטפלות בנושא התפתחות ילדים וביצירת סביבה מתאימה לשימוש בכלים.
- **טכנולוגיה:** טכנולוגיות מתקדמות וכלים דיגיטליים תורמים ליצירת תמונת מצב מקיפה של התפתחות הילד הן ברמת הפרט הן ברמת המסגרת והרשות המקומית. הם יכולים לסייע בתקשורת עם כל הגורמים המעורבים בטיפול בילד - ההורים, המדריכות, הרשות המקומית, משרד הבריאות ומשרד החינוך. יש לשאוף שהכלים הדיגיטליים להערכת איכות התפתחות הילד ואיכות הטיפול יהיו נגישים ופשוטים לשימוש. הפוטנציאל הרב של כלים אלה באיסוף ובניתוח מידע מחזק את הצורך להשתמש בהם גם במסגרות קטנות ולא מפוקחות.
- **גישה מערכתית:** חשוב לשלב מערך של נשות מקצוע כמו פיזיותרפיסטיות, קלינאיות תקשורת, מרפאות בעיסוק ואחיות טיפת חלב בהדרכה ובהתערבות במקרי הצורך. יש כמובן לשתף גם את ההורים בתהליך ההערכה והמעקב אחר התפתחות הילדים.
- **סוגיות אתיות:** כפי שצינו באשר לאינדיקטורים, כניסה של תהליכי מדידה והערכה למסגרות חינוכיות היא מורכבת, בייחוד בגיל הרך וכשהמטפלות אינן בעלות הכשרה חינוכית-טיפולית מקצועית. קושי זה גובר כאשר משתמשים בכלים דיגיטליים, שכן עלולות להתעורר בהם קשיים של אבטחת מידע ושמירה על פרטיות. כאמור, התמודדות עם סוגיות אתיות במעקב ובדיווח היא אתגר שמחייב גיבוש מדיניות כוללת.

לסיכום, במסמך זה הוצגו התובנות שעלו מתהליך הלמידה הן באשר להתאמה של אינדיקטורים לבחינת איכותן של מסגרות בלתי מפוקחות לגיל הרך, הן באשר לשימוש בכלים להערכת התפתחות הילד במסגרות אלה. פורטו האינדיקטורים המרכזיים שהם בבחינת חובה לכל מסגרת, ונסקרו כמה כלים עדכניים למעקב אחר התפתחות תקינה של ילדים בתוך המסגרת. המסמך עסק באתגרים ובקשיים הכרוכים בהטמעה של אינדיקטורים וכלים אלה, לצד פירוט של דרכים וגורמים שיסייעו בכך. תובנה מרכזית שחזרה לאורך המסמך היא כי רצוי להשתמש באינדיקטורים ובכלים הקיימים, להתאימם ולהטמיעם באופן גמיש ותלוי הקשר. נעשים כיום מהלכים באקדמיה ובמשרד החינוך להתאמת האינדיקטורים והכלים, למשל FCCERS, וכדאי לשקול לתמוך במהלכים אלה.

כתיבה: ד"ר טלי פרידמן וד"ר רינת שחף ברזילי
רכות אקדמית: ד"ר רינת שחף ברזילי
עריכת לשון: תמי בורשטיין
עיצוב: סטודיו אמונה

תודתנו לצוות יד הנדיב על הליווי והשותפות בתהליך הלמידה.

רשימת המקורות

בינט, ג' (2024). דו"ח החינוך בגיל הרך 2024 - התשתית הארגונית של מסגרות חינוכיות-טיפוליות מלידה עד גיל שלוש. מכללת אורנים, המכון הישראלי לחינוך בגיל הרך.

גולדהירש, א', וינוקור, מ' ווגור, א' (2016). מבטים: מסתכלים בסביבה טבעית על ילדים - חוברת הדרכה לעריכת תצפיות בגנים להיכרות מעמיקה עם ילדים. משרד החינוך, המנהל הפדגוגי, אגף א' לחינוך קדם יסודי.

התפתחות הילד בישראל (ל"ת). [This](#).

רוזנטל, מ' (2009). סטנדרטים להפעלת מסגרות חינוכיות לפעוטות. דו"ח ועדה מייעצת בראשותה של פרופ' רוזנטל. משרד התעשייה, המסחר והתעסוקה, אגף מעונות יום ומשפחתונים לגיל הרך.

שוחט, צ', גבעון, ד' ועדי-יפה, א' (2021). תוכנית התפתחותית לחינוך ולטיפול בגיל הרך - לידה עד 50 חודשים: ערכים, עקרונות וקווים מנחים לצוותים. משרד הכלכלה והתעשייה, זרוע העבודה, אגף מעונות יום ומשפחתונים וג'ינט-אשלים.

Ages & stages questionnaires. (n.d.). ASQ-3. Retrieved November 4, 2024, from <https://agesandstages.com/products-pricing/asq3/>

Burchinal, M. (2018). Measuring early care and education quality. *Child Development Perspectives*, 12(1), 3-9.

Ertem, I. O., Atay, G., Bingoler, B. E., Dogan, D. G., Bayhan, A., & Sarica, D. (2006). Promoting child development at sick-child visits: A controlled trial. *Pediatrics*, 118(1), e124-e131.

González-Sancho, C., Fitzpatrick, M., Brüning, N., & Jamet, S. (2023). *Levelling the playing field in ECEC: Results from TALIS Starting Strong 2018*. OECD Education Working Papers, No. 305. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/99f33dc1-en>

LOOX. (n.d.). *Child development tracking in preschool*. Retrieved November 4, 2024, from <https://www.looxedu.com/website/?lang=he>

Multi. (n.d.). Retrieved November 4, 2024, from <https://gomulti.org/>

NAYEC – National Association for the Education of Young Children. (2020). *Professional standards and competencies for early childhood educators*. <https://www.naeyc.org/resources/position-statements/professional-standards-competencies>.

NICHD – The National Institute of Child Health and Human Development Early Child Care Research Network. (2006). *The NICHD study of early child care and youth development (NIH Publication No. 05-4318)*. U.S. Department of Health and Human Services, National Institutes of Health.

- OECD. (2022). Early childhood education and care workforce development: A foundation for process quality. *OECD Education Policy Perspectives*, 54. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/e012efc0-en>.
- OECD. (2024). *PISA 2022 technical report*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/01820d6d-en>
- Phillips, A., & Boyd, W. (2023). *Characteristics of high-quality early childhood education and care: a study from Australia*. *Frontiers in Education*, 8, Article 1155095. <https://doi.org/10.3389/educ.2023.1155095>